

Recepcija arapske misli u filozofiji Hermana Dalmatina

Skuhala Karasman, Ivana

Source / Izvornik: **Metodički ogledi : časopis za filozofiju odgoja, 2009, 16, 49 - 61**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:514707>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

RECEPCIJA ARAPSKE MISLI U FILOZOFIJI HERMANA DALMATINA*

Ivana Skuhala Karasman

Institut za filozofiju, Zagreb
ivana_skuhala@yahoo.com

Primljeno: 18. prosinca 2008.

Arapski su mislioci imali veliki utjecaj na razvoj Zapadne filozofije. U posredovanju arapske misli na Zapad važnu su ulogu odigrali prvi prevoditelji s arapskog jezika među kojima je bio i jedan hrvatski sred-njovjekovni filozof: Herman Dalmatin. Prevoditeljsko djelovanje Hermana Dalmatina odražava se i na njegovu filozofiju, tako što prihvaća ili polemizira s mnogim idejama zastupljenim u tekstovima koje prevodi s arapskog. Astrologiju smo postavili u središte interesa vezano uz recepciju arapske filozofije kod Hermana Dalmatina. Kod popularizacije astrologije na Zapadu možemo istaknuti upravo Hermana Dalmatina i njegov filozofsko-astrološki sustav. Naime, astrologija je u vrijeme Hermana Dalmatina (11. stoljeće) bila poznata na Zapadu, jer se njena prisutnost može pratiti već od Grčke, preko Rima do europskog srednjovjekovlja.

Ipak, upravo se s Hermanovim prevoditeljskim radom astrologija ponovno aktualizira. Herman se najprije susreće s astronomskim spisima Sahl Ibn Bishra, te prevodi šestu knjigu njegova astronomskog djela, poznatog kao Prognostica. Autor koji je imao daleko veći utjecaj na Hermana Dalmatina bio je Abu-Ma'shar. Hermanov spis koji je sačuvan u cijelosti, De essentiis – Rasprava o bitima, sažima njegov samostalni pokušaj povezivanja astroloških tumačenja s Platonovom filozofijom i Aristotelovom prirodnom filozofijom.

Ključne riječi: Herman Dalmatin, platonizam, aristotelizam, arapska misao, astrologija

* Tekst je, u skraćenom obliku, izložen na znanstvenom skupu *Filozofija, znanost, religija*, održanom u Sarajevu 2005. godine.

Herman Dalmatin¹ (Dadić, 1996; Kutleša, 2001; Zenko, 1997) je jedan od prvih zapadnih filozofa koji dolazi u dodir s arapskom kulturom i filozofijom. Poznato je da se Herman najprije susreće s astronomskim spisima Sahl Ibn Bishra te da prevodi šestu knjigu njegova astronomskog djela *Prognostica*, koja je u Hermanovom prijevodu naslovljena *Fatidica (Proročica)*. Prijevod dovršava 1138. godine. Autor, koji je imao veći utjecaj na Hermana Dalmatina i njegovo kasnije samostalno promišljanje, jest Abu-Ma'shar. Herman je preveo njegov spis *Velika knjiga u kojoj se uvodi znanost predviđanja iz zvijezda* koji je u prijevodu naslovljen *Introductorium maius in astronomiam*. Ovaj spis značajan je i kao spis putem kojega se Herman Dalmatin upoznaje s Aristotelovom prirodnom filozofijom. Spoj astrologije, Platonove filozofije i Aristotelove prirodne filozofije ono je što će Herman postaviti kao temelj svoje kozmologije i prirodne filozofije. Hermanov spis, sačuvan u cijelosti *De essentiis – Rasprava o bitima*, sažima njegov samostalni pokušaj povezivanja astroloških tumačenja s Platonovom filozofijom i Aristotelovom prirodnom filozofijom. Astrologija kod Hermana Dalmatina ima dvojaku ulogu: za njega je astrologija disciplina kojom se koristi za objašnjenje prošlog isto kao i disciplina kojom se može predvidjeti buduće. Njegova uporaba astrologije svodi se na objašnjenje prošlog: od stvaranja do izmjene povijesnih epoha i dominantnih naroda i religija. Razlozi Hermanova nekorištenja onog dijela astrologije koji se odnosi na predviđanje mogu se tražiti u njegovom insistiranju na znanstvenosti ove discipline, zbog čega se ograđuje od predviđanja osobnih sudbina.

Herman Dalmatin svoje razumijevanje svijeta gradi prvenstveno u sklopu kršćanskog mišljenja, u koje ugrađuje elemente iz drugih izvora. Kod njega možemo identificirati tri glavna utjecaja, koja uvelike određuju njegovu sliku svijeta, a to su: platonizam, aristotelizam i arapska misao. Možemo početi od samoga Platona, odnosno platonizma, s kojim se Herman najprije susreće u svom školovanju u Chartresu. Uočljivo je da od Platona preuzima pojmove *Isto (Idem)*, *Različito (Diversum)* i *Srednje (Medium)* ili *Miješano*. Ove pojmove Herman preuzima iz *Timeja* (35a), gdje ih Platon koristi za opis stvaranja duše svijeta. Oni su bitni u Hermanovoj konstrukciji svijeta, jer

¹ Herman Dalmatin poznat i kao Hermanus Dalmata, Hermannus Secundus, Sclavus, De Carinthia. Rođen je oko 1110. u središnjoj Istri, umro je vjerojatno 1154. godine. Školovao se u Chartresu i Parizu, značajan je kao jedan od prvih prevoditelja tekstova s arapskog na latinski jezik.

pojam *Isto* koristi kao sinonim za esenciju, a *Različito* kao sinonim za supstanciju, pri čemu je posebno značajna uloga *Srednjeg* kao posrednika koji prenosi utjecaj esencije na supstanciju. To *Srednje* je onaj moment koji posreduje u nastanku konkretnih tijela na Zemlji. Upravo u djelovanju toga *Srednjega* vidljiva je uloga astrologije u tumačenju nastanka svijeta Hermana Dalmatina. Naglasak je u njega na primjeni astrologije u objašnjenju procesa stvaranja. Pri tom značajnu ulogu igra utjecaj arapske misli na Hermana. Utjecaj arapske misli uvjetovan je prije svega Hermanovim prevodilačkim radom. On je jedan od ranijih zapadnih/kršćanskih mislioca koji se bavio proučavanjem i prevodenjem astroloških djela arapskih autora. Susret s arapskom mišlju ima dvostruke posljedice za Hermana, zahvaljujući kojem se on prvenstveno upoznaje s mnogim astrološkim i astronomskim znanjima. Dok je astrologija među Arapima razvijena i njegovana te zauzima značajno mjesto u korpusu znanja, na Zapadu je astrologija, iako poznata, slabo i sporadično razvijana. Razloge za bolju razvijenost ove discipline na Istoku, kod nekih istočnjačkih civilizacija treba tražiti i u konkretnoj upotrebljivosti astrologije za svakodnevni život, npr. računanje vremena dolaska životno važne vode. Ovo nepostojanje praktične primjene astrologije na Zapadu može se uzeti i kao razlog njene nerazvijenosti, ali i nepovjerenja prema ovoj disciplini s obzirom na činjenicu da se nije praktično potvrđivala.

Druga jednako bitna posljedica susreta s arapskim tekstovima sastoji se u približavanju originalnog Aristotela, čije su tekstove Arapi poznavali, a Herman je upravo imao bitnu ulogu u širenju aristotelizma na Zapadu.

Svi ovi utjecaji dolaze do izražaja u osebujnoj Hermanovoj sintezi, pri čemu uvođenjem ovih triju utjecaja u kršćansku misao on gradi jedan kristijanizirani-filozofsko-astrološki pogled na stvarnost.

Svijet je po Hermanu uspostavljen od dvije krajnosti od kojih je jedna djelatna, a druga trpna. Ovdje je očit dualizam, odnosno sklonost da se cjelokupni sustav izgradi na spoju suprotnosti. Ovakva namjera svoje izvore vjerojatno ima upravo u kršćanstvu i promišljanju stvarnosti stvorenoga kao nesavršenog odraza savršenog Stvoritelja, ali jednako tako i u Platonovoj filozofiji. Tako Herman insistira na postojanju tih dvaju polova s potpuno različitim osobinama. U središtu svijeta se nalazi Zemlja, koja je kuglastog oblika dosljedno obliku samoga neba, jer »načelo jednoličnog obilaska ovih kugla (nebeskih kugla) oko Zem-

lje nije ni samoj Zemlji ostavilo ni valjkasti ni kotlasti ni uglav lik, niti bilo koji mimo kuglast« (Dalmatin, 1990, 34:18).

Tvrdnja koju Herman prihvaća vezano uz oblik Zemlje, iako točna, svoje utemeljenje nema u empirijskim, nego u teološko-filozofskim stavovima. Upravo kroz kružni ustroj svemira jasno je vidljiv spoj teološkog i filozofskog kod Hermana Dalmatina. Savršenost nebeskoga povezuje se s filozofskim razumijevanjem geometrije kao savršene discipline iz koje kružnica, najsavršeniji geometrijski lik, i kugla, najsavršenije geometrijsko tijelo, analogijom osobina bivaju združeni.

Geometrijsko savršenstvo kugle postaje i činjenica na temelju koje Herman dokazuje nemogućnost kretanja Zemlje. Ovdje se ponovno koristi geometrijom kao disciplinom kojom se može dokazati da je Zemlja u mirovanju. Geometrijski dokaz temelji se na činjenici da kugla nastaje vrtnjom kruga oko osi, pri čemu središte kruga postaje središte kugle, ali još je bitnije da se prilikom te vrtnje središte ne pomiče, nego ostaje na svom mjestu. Drugi dokaz za nepomičnost Zemlje, odnosno odsutnost gibanja kod nje izvodi Herman iz svoje koncepcije nastanka, pri čemu je presudan utjecaj aktivnog na pasivno, odnosno osme sfere na zemaljsko područje, o čemu ću više govoriti kasnije.

Opis nastanka započinje s bitkom i bitima. U Hermanovoj filozofiji bit/esencija ima značajno mjesto, što je vidljivo i iz samog naslova njegova djela *De essentiis*. U tom djelu tako doista polazi od bitka i biti, što naznačuje ove pojmove kao ishodište cjelokupne stvarnosti.

Bitak smješta na početak, na prvo mjesto, jer on kao najopćenitiji sadrži sve. Bitak je »jednostavna bivstva i iste prirode, budući nepromjenjiva nikad ne trpi ništa tuđe i ništa drugo« (Dalmatin, 1990, 34:18). Bitak u sebi sadrži biti, kojih ima pet rodova, a tih pet rodova biti objedinjuju cjelokupno postojanje bitka. Tako Herman kaže da biti »sabiru u bitak zaista sav porod« (Dalmatin, 1990, 34:18). On, dakle, razlikuje pet rodova biti, koje u sebi sadrže sav porod. Tih pet rodova imenuje kao:

uzrok (*causa*),
gibanje (*motus*),
mjesto (*locus*),
vrijeme (*tempus*),
odnošaj (*habitudo*).

Kod ovoga izbora pet rodova biti primjećuju se mnoge novosti u odnosu na prijašnje podjele rodova biti. Prije svega vidljiva novost je

broj biti,² (Platon, 1985; Zovko, 1992) ali i pojmovi koje uvršćuje u izbor. Prema nekim autorima (Dadić, 1996, 128) broj pet Herman je preuzeo (ili je bio nadahnut njime) od al-Kindija, koji u svom djelu *De quinque essentiis* nabraja slijedeće rodove biti:

tvar (*hyle*),
 oblik (*forma*),
 gibanje (*motus*),
 mjesto (*locus*),
 vrijeme (*tempus*).

Antun Slavko Kolenić, autor napomena uz tekst objavljenih uz *Raspravu o bitima*, smatra da je ovo originalan Hermanov izbor, »koji ne odgovara niti jednom drugom poznatom izboru, osim što je u skladu s tradicijom to što ih ima upravo pet, pet najopćenitijih predikata³ u Porfirijevoj Isagoge« (Dalmatin, 1990, 171). Isto mišljenje zastupa i Ivica Martinović (Martinović, 1993, 11). Bez obzira na to je li Herman pri izboru rodova biti bio nadahnut nekim već postojećim izborom, on je ipak iznio izbor rodova biti koji do tada nije poznat u ovom obliku.

Mjesto i značenje uzroka u Aristotelovoj filozofiji nije potrebno posebno isticati. Herman pod uzrokom prvenstveno misli na prvi uzrok. Kauzalni niz koji se završava na Zemlji u konkretnim pojedinačnim propadljivim stvarima započinje u izvoru svega, u prvom pokretaču. Uzrok svekolike promjene očituje se u drugom rodu biti, gibanju (*motus*). Gibanje je znak nastajanja i mijene, znak nesavršenosti nastale od savršenoga, nepokrenutoga pokretača. Svako gibanje je moguće jedino u prostoru, kao uvjetu postojanja bilo kakve materije koja bi se gibala, a što predstavlja temelj za postojanje i vremena. Ove prostorno-vremenske koordinate određuju i omogućuju postojanje svega nastaloga. Ovdje ponovno vidimo utjecaj Aristotela i njegova poimanja prostora i vremena, pri čemu je vrijeme mišljeno kao mijena koja se događa u prostoru. Kod Hermana vrijeme i prostor su nužni za postojanje svega nastaloga. Oni imaju svoj početak, čime se vrijeme izdvaja iz vječnosti koja je bez početka i kraja. Posljednji rod biti je odnošaj ili *habitudo*, nepromjenjivi zakon kojim je osigurana stalnost unutar propadljivog nastajanja.

² Identičan broj pet nalazimo i kod Platona vezano uz pet »najznačajnijih pojmova«. Ovih pet pojmova Platon označuje kao: bit, mirovanje, kretanje, isto, različito.

³ Umjesto 'predikata' ispravniji je termin 'predikabilija'.

Druga novost vezana uz samu bit, koju Herman uvodi, odnosi se na određenje značenja ovoga pojma. Bit on određuje kao savršenu u svom bivstvu. Za pet rodova biti tako kaže da su oni »sami korijen i začetak svake različitosti među vrstama nejednakosti i nesličnosti« (Dalmatin, 1990, 171). Na taj način bit »poprima značenje najvišeg uzroka ili načela bića u peripatetičkoj metafizici« (Dadić, 1996, 132). Rodovi biti su kod Hermana poredani hijerarhijski, pri čemu je na prvom mjestu uzrok (*causa*). Ovo je značajno upravo zbog uloge uzroka, odnosno prvog uzroka u daljnjoj razradi njegove astronomije/astrologije i prije svega u njegovom izvođenju cijelog stvaranja. Hermanova kozmologija je duboko prožeta kršćanskim teološkim naukom, tako da pri izvođenju cjelokupne stvarnosti iz prvog uzroka imamo specifičan spoj kršćanske teologije i grčke filozofije, posebice Platona i Aristotela, te znanstvenih opažanja arapskih astrologa/astronoma. Sam bitak možemo identificirati s kršćanskim Bogom koji stvara. Pri stvaranju, kao što smo već rekli, zadržava se potpuno kršćanski moment *creatio ex nihilo*: »sve je zaista na početku stvoreno ni iz čega, ali ne bez razumnog zakona o redu« (Dalmatin, 1990, 22). Ti razumni zakoni o redu su »nužda ovih počela« (Dalmatin, 1990, 22). Bitak on određuje kao »ono što, jednostavna bivstva i iste prirode, budući nepromjenjivo, nikada ne trpi ništa tuđe i ništa drugo« (Dalmatin, 1990, 6:1). Bitak koji je iste prirode početak je stvaranja, Bog. Herman poznaje dvije krajnje prirode: Istu i Različitu. Ista priroda, bitak, prvotni je uzrok. Različiti izvori kojima se Herman koristi vidljivi su upravo u određivanju bitka. On paralelno koristi tri izvora pomoću kojih određuje prapočetni uzrok: kršćanstvo, Platona i Aristotela. Tako je to prije svega kršćanski Bog stvoritelj, koji stvara iz ničega, zatim je to prvi nepokrenuti pokretač, kojega preuzima od Aristotela, te Ista priroda koju preuzima od Platona.

Stvaranje je Božji čin koji iz ničega stvara počela, odnosno sjemena. Sjemeni se razlikuju od svega kasnijeg nastalog upravo po tome što su ona jedina stvorena, dok je sve daljnje rođeno. Iz toga je vidljivo da Herman razlikuje dvije vrste nastajanja, koje on naziva dvjema vrstama gibanja (Dalmatin, 1990, 27:2), a to su: stvaranje i rađanje. Stvaranjem nastaju sjemeni, a rađanje se dalje dijeli na prvotno i drugotno, od kojih nastaju i dva poroda: prvotni i drugotni.

Tri osnovna elementa grade sve pojedinačno u daljnjem procesu rađanja koji slijedi nakon stvaranja sjemena, pa tako i cjelokupni svijet, a to su: pokretački uzrok tvorbe, tvar i oblik. Pri samom nastanku tijela iz netjelesnoga vrlo važnu ulogu imaju prapočela koja »nisu u potpunosti

ti tijelo, a s druge strane nisu čisto netjelesno« (Dalmatin, 1990, 22). Ona su ono srednje. Ta prapočela su četiri elementa: vatra, zrak, voda i zemlja. Svakom od četiri elementa pripadaju dvije kvalitete, pa je tako vatra topla i suha, zrak topli i vlažni, voda vlažna i hladna te zemlja suha i hladna. Ovo je Herman preuzeo od Aristotela. Ovi elementi nastaju od sjemena, te je njihova uloga naglašena upravo zbog srednjosti između netjelesnina i tjelesnina.

Gibanje je onaj pokretački uzrok tvorbe koji dovodi do rađanja svih stvari. Osim gibanja, kao što sam već pokazala, potrebni su i tvar i oblik za stvaranje svih tjelesnina. Kod Hermana imamo tako sljedeću podjelu na: stvaranje, prvotno rađanje i drugotno rađanje, pri čemu »stvaranje je zaista stvaranje ovakvih počela, a prvotno je rađanje prvih stvari iz ovakvih počela koje, pošto su jedanput rođene, nikad ne propadaju jer su zglobljene iz prve savršenosti; drugotno je pak rađanje rađanje iz istih počela preko prvotnog onoga što se rađa i propada sve do sada kao da je iznova zgotovljeno iz zaostalih malešnosti« (Dalmatin, 1990, 27:3). U skladu s time razlikujemo stvoreno, prvotni porod i drugotni porod. Ono stvoreno su počela, koja Bog stvara iz ničega. Prvotni porod je porod onoga postojanog, te rađanje prvih stvari iz prvih počela. On služi kao »oruđe množitelja svijeta« (Herman Dalmatin, 1990, 80), pri čemu nastaje drugotni porod, odnosno ono propadljivo.

Ovime se u stvari dolazi do središnjeg problema Hermanove filozofije, koji se ukratko može naznačiti kao problem odnosa onog prvog i posljednjeg, ili onog *Istog* i *Različitog*. Pri tome središnju ulogu ima upravo ono *Srednje* koje služi kao posrednik između ove dvije krajnosti. Kao što smo već pokazali ono *Isto* Herman identificira s esencijom, a ono *Različito* sa supstancijom. To je u njegovoj prirodnofilozofskoj slici svijeta prikazano kroz opis cjelokupnog svijeta kao slojevite kugle. U središtu te kugle nalazi se Zemlja koja je nepokretna. Zemlja kao ono *Različito* je pasivna, nepokretna i teška, što jest i još jedan od razloga da se nalazi u središtu, a što je i razlog imenovanja zemaljskog područja kao doljnega svijeta. Taj doljni svijet prostire se od središta, odnosno od Zemlje do Mjeseca, koji je granica toga svijeta. Nakon toga slijedi sedam sfera planeta koje čine središnji dio (*Medium*), koji ima značajnu ulogu posredstva između dvije krajnosti, o čemu kaže da je »između dvije krajnosti sedam posrednika« (Dalmatin, 1990, 36:2).

To *Srednje* se može najispravnije odrediti kao »ono što s jedne strane nije isto ni s jednom od krajnosti, a što s druge strane nije od njih sasvim različito, i što je zato dvostruke prirode jer se od toliko različitih

krajnosti i razlikuje i slaže s njima tako da se s pomoću istog onoga čime jedno odbija s drugom združuje» (Dalmatin, 1990, 36:4).

Srednji dio je veza između zemaljskog doljnog i nebeskog gornjeg svijeta. Ovaj doljni svijet, odnosno zemaljsko područje, područje je u potpunosti pasivno, dakle trpno, što znači da promjene koje se događaju u zemaljskom području nisu od samoga toga područja, nego da se njihov uzrok nalazi negdje izvan ovoga zemaljskog područja. Utjecaj koji se odnosi na Zemlju i zemaljsko područje posebno je zanimao Hermana, pri razumijevanju kojega su mu bile značajne spoznaje astrologije.

Tako se ovdje astrologija pojavljuje kao disciplina koja je svojom metodologijom prikladna za davanje odgovora na pitanje o utjecaju osme aktivne sfere *Istoga* (*Idem*) na zemaljsku, pasivnu sferu *Različitoga* (*Diversum*), gdje je *Srednje* (*Medium*), onaj medij koji posreduje i prenosi te utjecaje. Pomoću astrologije mogu se razjasniti utjecaji viših sfera na zemaljsku pri samom procesu stvaranja, ali se mogu i predvidjeti događaji izazvani nekim budućim odnosima planeta prema Zemlji, nakon samog procesa stvaranja, iako ovu mogućnost Herman ne koristi.

U Hermana su vidljive religijske pretpostavke astrologije. On valjanost astrologije ne gradi prvenstveno na njenom empirijskom dijelu, nego na kršćanskoj koncepciji svijeta, u koju se astrologija svojim opisanjem odnosa neba i Zemlje dobro uklapa.

Drugi element zbog kojega je astrologija bila prihvaćena kao znanost tijekom srednjeg vijeka nalazi se u »tehničkoj kompleksnosti« (Banić-Pajnić, 1991, 87). Hermana zanima astrologija kao mogućnost tumačenje utjecaja višeg svijeta na ovaj niži svijet. On se pri tome usredotočuje na središnji dio svemira, na sedam sfera planeta i na njihovo kretanje, koje je posrednik između ova dva ekstrema. Gibanje ovih sedam planeta dijeli u dvije vrste te tako razlikuje ekscentrično i epickličko gibanje. Pomoću ova dva gibanja uzrokovana su sva najraznolikija gibanja u nižem svijetu. Središnje mjesto u tom posredovanju ima Sunce, dok je Mjesec značajan zbog toga što se nalazi na granici nižega svijeta i sedam sfera planeta. Položaji i gibanja planeta imaju dalekosežne utjecaje na Zemlju i na Zemlji, pri čemu se Hermanov interes ne usmjerava na ono što se danas prvenstveno podrazumijeva pod astrologijom, na izradu osobnih horoskopa, nego se on zanima za utjecaje planeta na globalna gibanja na Zemlji. Ovdje prije svega mislim na gibanja i razvoje civilizacija, naroda, velike religijske događaje, ali i utjecaj planeta na prirodne pojave na Zemlji. Astrologijom se mogu

predviđati budući događaji na Zemlji, no ova primjena nije u središtu Hermanova interesa. On pomoću astrologije prikazuje proces stvaranja, te na nekim prošlim povijesnim događajima izvodi podudarnosti u odnosima vladavina pojedinih planeta i globalnim kretanjima u ljudskoj povijesti, poput uspona civilizacija i religija, a čija su svojstva u skladu s osobinama vladajućih planeta. Tako je kod Hermana kroz upotrebu astrologije vidljiv njegov interes za svijet i čovjeka.

Prvi stupanj u opisu stvarnosti je objašnjavanje samoga nastanka svega što postoji na Zemlji kroz posredovanje središnjeg dijela, odnosno opis onoga što naziva drugotno rađanje. Sve nastaje miješanjem muških i ženskih sjemena čime se dobivaju prapočela, odnosno elementi, a kojih ima četiri: vatra, zrak, voda, zemlja. U prvom porodu ti elementi ostaju nepomiješani, zasebni. Prvi porod, sve nepropadljivo, etapa je prema drugom porodu, svemu propadljivom. U drugom porodu dolazi do miješanja prapočela, odnosno elemenata, čime se tvori sve prolazno i propadljivo u svijetu. Pri tome se prvi porod postavlja u ulogu instrumenta pomoću kojega Bog umjetnik stvara sav drugotni porod. Uloga prvog poroda je posrednička, on posreduje i povezuje prvog pokretača i uzroka s onim posljednjim stvorenim. Drugotnim rađanjem nastaje drugotni porod, odnosno sve propadljivo. Za to su bitna, kao što smo već rekli, tri elementa iz kojih nastaje sve pojedinačno, a to su: pokretački uzrok tvorbe, tvar i oblik. U ovom slučaju *Srednje* je posrednik tog pokretačkog uzroka tvorbe koji uzrokuje sve pojedinačno na Zemlji. Tako na Zemlji razlikuje »tri roda svega propadljivog poroda: životinje, biljke i kovine« (Dalmatin, 1990, 65:1).

Oblici svoj izvor imaju u biti te iz nje dolaze u porod. U procesu nastajanja vrlo bitan element su položaji planeta i zodijaka, pri čemu se svi planeti dijele na dobre i loše te je njihovo djelovanje ovisno o njihovim osobinama. Svaki pojedini planet povezuje s usponom i vladavinom pojedinog naroda, a podjelu naroda temelji na religijskoj pripadnosti. Pojedini planeti sa svojim obilježjima odgovaraju pojedinom narodu koji je za njegove dominacije doživio svoj uspon. Herman tako nabraja narode i pripadajuće planete te njihova obilježja. Kreće od Židova koje vezuje uz vladavinu Saturna, a »Saturnova su obilježja turobnost, lupeštvo, nevaljalost, zavist, podmuklost, tvrdoglavost, a to je svojstvo kod Židova očituju i starodavni spisi i dokazuju iskustva današnjeg vremena« (Dalmatin, 1990, 61:5). Arape povezuje s Venerom i Marsom, obilježja Venere su: »naslada, ljubomora, lolanje i mekoputnost, a Marsa: srdžba, zloba i okrutnost« (Dalmatin, 1990, 61:1). Rimljani i kršćani

pojavljaju se i razvijaju pod okriljem Jupitera i Sunca, pa njima odgovaraju obilježja Sunca – čast, dobrotivost, pobjeda, i Jupitera – mir, jednakost i čovječnost. Pri tome Herman čini podjelu planeta na dobre i zle. Dobri planeti su: Sunce, Venera, Merkur i Mjesec; zli planeti su pak Mars i Saturn.

Konačno dolazimo i do samog nastajanja pojedinačnog na Zemlji, koje se dijeli u tri vrste: kovine, biljke i životinje. To konkretno nastajanje događa se miješanjem različitog broja prapočela, za svaku pojedinu vrstu. Tako kovine nastaju miješanjem »zemlje i vode« (Dalmatin, 1990, 81:2), a razlike među kovinama temelje se na utjecaju različitih planeta, koji tako prenose svoje osobine na te kovine. Kovine su nežive i stoga se tvore od samo dva prapočela. Slijede biljke koje su složenije i »nastaju iz miješanja zemlje, vode i zraka« (Dalmatin, 1990, 82), one jesu žive, ali još nisu sjetilne, dok životinje nastaju miješanjem sva četiri prapočela, zbog čega su »i oživljene i sjetilne« (Dalmatin, 1990, 83). Onaj element koji sve oživljuje je duša, tako se na temelju nje dodatno razlikuju biljke, životinje i ljudi. Dušu dijeli u tri roda: »onaj koji oživljuje, onaj koji oživljuje i osjeća i onaj koji oživljuje, osjeća i razlučuje« (Dalmatin, 1990, 65:3).

Nakon nastanka uloga *Srednjega*, posredničkog u svijetu, ogleda se kroz različite faze u nastanku i razvoju naroda i religija, koji su povezani s osobinama planeta.

Na temelju svega toga vidljiva je posrednička uloga *Srednjega* između aktivne sfere *Istoga* i pasivne sfere *Različitoga*. *Srednje* ima veliko značenje kao posrednik koji prenosi uzroke gibanja na zemaljsko. Osim toga *Srednje* je i posrednik prema onom božanskom preko kojega je moguć posredni kontakt s prvim uzrokom i pokretačem cjelokupne stvarnosti. Da je Herman doista takvu ulogu pridavao ovom *Srednjem* vidljivo je iz njegova stava da je srednji dio »oruđe množitelja svijeta« (Dalmatin, 1990, 80), no ono je i njegov glasnik.

Bitno je primijetiti da je kod Hermana izražena dvojna podjela u cjelokupnom kozmosu. To je ona opće poznata podjela na savršeno i nesavršeno koju pronalazimo kod gotovo svih kršćanskih mislilaca, a koja svoga prethodnika ima i u Platonu. Pri tome je ovo nesavršeno samo odraz, kopija idealnoga i potpunoga, savršenoga. Ta podijeljenost ide i dalje pa tako imamo i dva poroda: prvi i drugi, ali i dvije prirode, te na kraju i dva područja svemira: gornji i donji ili nadmjesični i podmjesični. Ta dvojnost je bitan element Hermanova razumijevanja svijeta, ali i bitan element za razumijevanje samih Hermanovih misli.

Završetak knjige, a ujedno i završetak nastajanja odnosi se na čovjeka. Ukoliko bismo slijedili dosadašnju logiku Hermanova razumijevanja stvarnosti, s obzirom na mjesto koje čovjek zauzima u redu nastajanja trebao bi on zauzimati mjesto najnižeg dijela propadljivoga. Hermanovo razumijevanje čovjeka, međutim, posve je drugačije. Ono svoje temelje nalazi u kršćanstvu, i u skladu je s *Knjigom postanka* gdje čovjek predstavlja završetak stvaranja. Čovjek predstavlja ponavljanje cjelokupnog procesa, on je kozmos u malome, izabrani rod koji u svom prvotnom nastajanju, nastanku prvog čovjeka, ne prati red stvaranja putem prvog poroda, odnosno drugog uzroka, nego je čovjek stvoren direktno od Boga. Čovjek nije mogao biti savršen, jer, kako kaže Herman, »je po srijedi privid slike« (Dalmatin, 1990, 100:5) (Božje), ali »nema nikakve koristi od stvari da se gubi, što za baštinika svijeta nipošto nije dolikovalo, procijenio je da se dakle više mora uporabiti i dio iz prvobitnog uzroka kako izabrani rod ne bi nikada sasvim propao: da bi se ono što je na jednoj strani nedostajalo na drugoj strani nadopunjavalo, – jer ga je u tu svrhu oblikovao prema svojoj slici i prilici, – najprije je uzimao iz svega kolikog bivstva četverostruko miješanje i naizmjenice ga sastavio pomoću životnog nekog odnošaja« (Dalmatin, 1990, 100:5). Tako čovjek postaje jedini živi stvor koji nije u svom prvotnom rađanju nastao posredstvom prvog poroda, odnosno drugog uzroka, no nakon prvog čovjeka sve daljnje razmnožavanje, kako kaže Herman, »stavi na brigu drugotnom uzroku« (Dalmatin, 1990, 101:2). Čovjek sastavljen od propadljivog i nepropadljivog dijela, biva u prostoru i vremenu, uz ostavljenu mogućnost da ispravnim djelovanjem ostvari svoju neprolaznost i nadvlada svoj propadljivi dio. Čovjekovo je daljnje razmnožavanje prepušteno drugotnom uzroku. Prožetost čovjeka i svemira time dobiva svoj završni oblik. Ne samo da je čovjek izmiješan iz svekolikog bivstva, nego su i pojedini njegovi organi direktno povezani s pojedinim planetima, o čemu Herman kaže: »dva je kruga očinjeg vida posvetio Suncu i Mjesecu, uši Saturnu i Jupiteru, nosnice Marsu i Veneri, a usta s jezikom Merкуру« (Dalmatin, 1990, 100:7). Herman Dalmatin uspostavlja vezu svijeta i čovjeka, preslikavajući poznate relacije ljudskog tijela na svemirsku razinu. Ovakvo viđenje odnosa svijeta i čovjeka kao makrokozmosa i mikrokozmosa biti će odredbeni za renesansno viđenje čovjeka.

Literatura

- Banić-Pajnić, Erna (1991), *Duhovnopovijesna raskršća*, Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo.
- Dadić, Žarko (1996), *Herman Dalmatin/Hermann of Dalmatia*, Zagreb, Školska knjiga.
- Dalmatin, Herman (1990), *Rasprava o bitima*, prijevod i kritičko izdanje A. S. Kalenića s popratnim komentarima, Pula.
- Kutleša, Stipe (2001), »Herman Dalmatin«, u: Marinko Šišak (ur.), *Hrvatska filozofija I*, Zagreb, Biblioteka Scopus.
- Martinović, Ivica (1993), »Ontički red u opisima Hermana Dalmatina«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, Zagreb, god. XIX, br. 1–2 (37–38), str. 9–30.
- Platon (1985), *Der Sophist*, Hamburg, Felix Meiner Verlag.
- Platon (2001), *Timaeus*, Newburyport, Focus Philosophical Library.
- Zenko, Franjo (1997), *Starija hrvatska filozofija*, Hrestomatija filozofije, sv. 9, Zagreb, Školska knjiga.
- Zovko, Jure (1992), *Platon i filozofijska hermeneutika*, Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo.

RECEPTION OF ARABIC THOUGHT IN THE PHILOSOPHY OF HERMAN DALMATIN

Ivana Skuhala Karasman

Arabic thinkers had an enormous influence on the development of Western philosophy. The initial transition of the Arabic philosophy to the West was enabled by the first translators from the Arabic. Among those first translators there was also a Croatian medieval philosopher Herman Dalmatin. His activity of a translator also influenced his philosophy: he accepted and/or refuted many ideas that he found in texts he translated from the Arabic. In this article I analyze astrology as the focal point of the reception of the Arabic thought in Herman Dalmatin. With his own development of a philosophically astrological system Herman Dalmatin played a crucial role in making astrology popular in the West again. Although in the time of Herman Dalmatin (11th century) astrology was not completely unknown in the West (there is an unbroken tradition of astrology from the Ancient Greeks and Romans till European Middle Ages), it was Herman Dalmatin's translation of key Arabic works on astrology that put astrology in focus again. Herman Dalmatin

first translates the 6th book of Sahl Ibn Bishra's astronomical work by the name of Prognostica. But more than Ibn Bishra, Herman Dalmatin was influenced by Abu-Ma'shar. Herman Dalmatin's completely preserved text De essentiis summarizes his independent attempt to connect astrological explanations, Plato's philosophy and Aristotle's natural philosophy.

Key words: *Herman Dalmatin, Platonism, Aristotelianism, Arabic philosophical thought, astrology*